

Ivan Večenaj,

Mojsija i Crleno morje

Najnovija akvizicija Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti

VLADIMIR CRNKOVIĆ

1. O autoru

Ivan Večenaj (1920)¹ jedan je od najvažnijih slikara Hlebinske škole, hrvatske i svjetske naive te eminentni predstavnik nove sakralne figurativne umjetnosti. Intenzivno i kontinuirano počeo je slikati 1953. godine, a izlagati godinu dana kasnije. Nakon što je potkraj 50-ih usavršio tehniku slikanja na staklu, postupno otkriva svoju osebujnu tematiku i kolorit te uspostavlja jedinstveni stil i poetiku. Tijekom 1962. godine nastale su i prve slike sakralne, biblijske tematike – dramatični prizori iz *Starog i Novog zavjeta*. Podrijetlo tih vizija otkrivamo u pričama što ih je slikar slušao još u najranijem djetinjstvu – to su recidivi pučke, kolektivne maštovitosti gdje je sve moguće i ništa nije omeđeno, a sve je predloženo vrlo individualnim i modernim umjetničkim izričajem. Tradicijski elementi i značenja ustupili su mjesto novoj, vrlo osobnoj i osebujnoj simbolici i mistici.

2. Analiza umjetnine

Mojsija i Crleno morje, veliko umjetnikovo staklo iz 1973. godine, jedan je od neprijepornih vrhunaca toga Večenajeva tematskog kruga. Slika je prepuna simboličkih i asocijativnih značenja, nadasve je monumentalna i izrazito spektakularna. Predočena je **samo jedna ljudska figura (Mojsije)**, posrednik između Boga i izabranog naroda (Izraelaca), njihov vođa u bijegu

iz Egipta tijekom cijelog putovanja kroz pustinju, do pred sam ulazak u Obećanu zemlju (*Kanaan*). Prikazan je visoko uzdignutom desnom rukom, odlučnim pogledom prema crveno obojenom moru, nakon što je ishodio „sklopljenost“ voda potopivši „kola, konjanike i svu vojsku faraonovu“. Uz njega je privijen veliki ovan dok mu je u lijevoj ruci savijena tanka zmija koja je metamorfozirala iz njegova čudsnog, mitskog štapa. Prikazan je u trenutku nakon što razdvajanja Crvenog mora te Izraelcima osigurao, po suhom koritu, prijelaz na drugu obalu, u Obećanu zemlju, izbavivši ih time od sigurne smrti.

Mojsije je u dramatičnoj gestikulaciji, polugol, brojnih nabreklih mišića i žilama što proviruju ispod epiderme, sa zelenkastim stopalima i nožnim prstima što je aluzija na dugo i mukotrpno putovanje, na izmučenost i umor tijela te na vođu koju je netom pokorio. Figura je snažno stilizirana, čime su eliminirane sve njezine individualne značajke. Stari prorok prepun je zastrašujućih i prijetećih karakteristika; vidimo pojam, simbol, a ne konkretno ljudsko biće. Mojsije je energičan jer njime upravlja i kroz njega progovara Jahve, Bog.

Sve u svezi s likom, ovnom što se uz njega privio, tankom i dugačkom zmijom što je u njegovoj lijevoj ruci, kao i bijelom pticom što je smještena uz Mojsijevu desnu nogu, naslikano je gotovo hiperrealistički. Taj **osebujni hiperrealizam** osobito je vidljiv pri očitavanju glave vođe židovskog naroda: razabiremo svaki mišić, svaku boru, svaki zub, svaku dlaku brade, brkova, obrva i kose. Nadalje, potrebno je uočiti kako je naslikano lijevo prorokovo oko ili uho, a slično je s runom i glavom ovna te njegovim životodajnim okom. Hiperrealizam se

¹ Ovaj se zapis objavljuje u prigodi i u čast 92. rođendana Ivana Večenaja.

Sl.1. Ivan Večenaj: Mojsija i Crveno morje, 1973, ulje/staklo, 1000 x 1200 mm (vl. Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb).

Sl.2. Ivan Večenaj: Mojsije II, 1965, ulje/staklo, 1000 x 890 mm (privatno vlasništvo, Frankfurt/M., Njemačka).

prepoznaje i u načinu predočena zmije (nježno višestruko savijeno tijelo i ispruženi crveni jezik) te, zaključno, u detaljno razrađenom prikazu glave, perje i kandži bijele ptice raširenih i uzdignutih krila.

U letu su tri bijele i tri crvenkaste ptice. Uz njih su naslikane još četiri – bijela s uzdignutim krilima, smještena kraj desne Mojsijeve noge; šarenocrvenkasta što se smjestila na granu iza njegove lijeve noge; treća, crna, miruje na stijeni iza proroka dok se četvrta, mala ptica smjestila na busen ispred Mojsija. Tri od tih prizemljenih ptica – bijela, crna i šarenocrvenkasta – kao da s čuđenjem prate završetak toga starozavjetnog mirakula. Svih deset ptica iščitavamo kao simbole deset zapovijedi Božjih.

Podsjetimo još jednom da je Mojsije oruđe Božje – kada se njegov čudetni pastirski štap prometne u zmiju, to je znak i objava blizine Jahve, Boga.

U prvom su planu ogoljele okerastocrvenkaste pustinske stijene, tek mjestimično obrasle sitnim busenjem trave u čiji središnji dio, u suho korito, naviru prve kapi vode, nakon što su Izraelci prešli na drugu obalu (otisci njihovih stopala nazrijevaju se u pijesku u donjem središnjem dijelu kompozicije). Na slici, međutim, nisu prikazani ni spašeni Izraelci ni stradali Egipćani. O prisutnosti egipatske vojske svjedoče tek visoki šatori, u obliku piramida, u krajnje

lijevom središnjem dijelu slike dok Obećanu zemlju, u krajnje desnom središnjem rubnom dijelu, predstavljaju sitne seljačke kuće umjetnikova zavičaja i njegovo karakteristično sitno drveće. Ovdje je riječ o djelomičnoj nostrifikaciji biblijskog pejzaža jer je Večenaj taj dio krajolika transformirao u svoj podravski prostor. Ukratko, na slici su prisutne različite razine toga čudnog biblijskog događaja: vidljiva i nevidljiva, stvarna i nestvarna, moguća i nemoguća, fantastična, alegorijska, metaforička i simbolička.

U gornjim lateralnim lijevim i desnim dijelovima slike brojne su visoke i šiljaste trokutaste planine što se izdižu iznad uzburkane, valovite površine Crvenog mora. I u tom dijelu, osobito na desnoj strani, izvršena je transformacija pustinskog pejzaža u brežuljke i planine krajnje imaginarnih oblika i prostora.

U pozadini, iza mora i planina, zastrašujuće je tamno nebo što se tek u desnom dijelu, iza najviše planine, Sinaja, blago rastvara crvenkastim zrakama. To možemo shvatiti kao navještaj Nade, Novog dana i mogućnosti za Novi život Mojsijeva naroda. **Andriana Škunca** u tekstu umjetnikove monografije iz 1994. godine lijepo je zapazila da je ta crvena boja „početak magne stvaranja života“.

I kolorit vrlo aktivno sudjeluje u dramatičnoj orkestraciji slike: **dominira ekspresivna i intenzivna crvena boja** velike površine uzburkanog mora; slijede crvenkasti tonovi Mojsijeve lika, zatim grimizni odsjaji u nebu te okerastocrvenkaste nijanse na stijenama na kojima stoji stari patrijarh. Upravo je tim silovitim kolorizmima i dovedeno sve do razine paroksizma.

Grgo Gamulin, u prvoj umjetnikovoj monografiji, objavljenoj 1975. godine, konstatira kako je u slici *Mojsija i Crveno morje* riječ o krajnje sintetičnoj viziji te zaključuje: „*Obzorje je zatvoreno tamnim nebosklonom, a kromatska je skala reducirana tako da izolirani protagonist saobraća jedino skrajolikom, sprijetečim elementima prirode, koja se zloslutno podvrgla njegovoj volji*“. Također, utvrđuje kako je na slici evidentan „*patos sirov, u 'manirističkom' smislu bezobziran i smion*“. Po njemu, to je najvažnija i **najveća Večenajeva slika „manirističkog razdoblja“**.

Sl.3. Ivan Večenaj: Mojsije I, 1962, ulje/staklo
(vl. Zbirka Consalvi, Caracas, Venezuela).

3. Druge slike s Mojsijevim likom

Ivan Večenaj u više je navrata prikazivao još jedan ključni prizor iz Mojsijeva života – njegov silazak s brda Sinaj s pločama deset Božjih zapovijedi. Očito mu je dramatičnost tih scena, uvijek uz golemu moralnu popudbinu, već zarana bila iznimno izazovna i inspirativna. Prvi je lik Mojsija naslikao **1962. godine – Mojsije I** (zbirka *Consalvi, Caracas*) – gdje vidimo bradatoga pognutog starca kako nosi veliku kamenu ploču s uklesanim brojevima (simbolima deset zapovijedi), okruženog s nekoliko ovaca i smještenog u slikarov simplificiran zimski, snježni (!) domicilni (podravski) pejzaž. Toj izmučenoj antropomorfnj figurji s lijeve strane smješteno je zastrašujuće isprepletano, čvornato deblo čije je korijenje (igrane) tipično večenajevski mistično dok su krošnje bajkovito razvedene. Slika **Mojsije II iz 1965. godine** (privatno vlasništvo, Frankfurt/M) još je dramatičnija invencija, prepuna niza simboličkih aluzija te pripada najužem krugu umjetnikovih najvršnjih i najosobnijih ostvarenja. Sve je u krešendu – od furioznoga bosonogog lika nabreklih mišića što silazi s (podravskog) Sinaja i nosi na ramenu uzdignuti Dekalog (slomljenu kamenu ploču) domnoštva ovaca s predvodnikom ovnom i malim bijelim janjetom (dakako, sve evidentno metaforičkog i simboličkog značenja). Slijedi krepuskularni, grimizni i plavotirkizni nebosklon krajobraza s brojnim bezlisljnim, sablasnim, koraljnim krošnjama te simboličkom vinovom lozom (simbol euharistije) u desnom rubnom dijelu slike. **Treća verzija** silaska Mojsija s deset zapovijedi iz **1967. godine** (Galerie Hell, München) replika je navedenog stakla nastalog dvije godine ranije, a četvrta, **naslikana 1998. godine**, u privatnoj je kolekciji (Hrvatska).

4. Najnovija akvizicija Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti

Slika *Mojsija i Crleno morje* (1973), najnovija ključna akvizicija Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti, najveće je, najkompleksnije i najambicioznije zamišljeno umjetnikovo djelo s

tematikom iz života tog starozavjetnog proroka. Za razliku od pobrojanih prizora s Dekalogom, naracija i ovdje postoji. U brojnim Večenajevim slikama registriramo pripovjedačku vještinu, ali ovdje je sve sveo na samo nekoliko bitnih i simboličkih protagonista (Mojsije, ovan, zmija, ptice) dok su ostalo samo slutnje, nagovještaji, metafore i simboli. Upravo radi te redukcije i simplifikacije, koncentracije na najbitnije, slika djeluje iznimno sugestivno.

Zaključno spomenimo kako umjetnik u toj slici vrlo slobodno kombinira i interpretira te povezuje dva različita prizora iz Mojsijeva života u jedinstvenu scenu: Deset zapovijedi Božjih i *Prijelaz preko Crvenog mora*. Upravo u tomu i očitavamo njegovu istinsku stvaralačku maštovitost što je i evidentni dokaz njegove umjetničke relevantnosti.

Navedena slika zauzimala je izdvojeno mjesto na svim dosad najznačajnijim Večenajevim nastupima, kao i u svim njegovim monografijama i brojnim katalogima pa tako bijaše izložena i na velikim kritičkim i monografskim izložbama *The Fantastical World of Croatian Naïve Art* u Museum of Fine Arts u St. Petersburgu, na Floridi te na izložbi *Umjetnost Hlebinske škole* u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu, što ih je Hrvatski muzej naivne umjetnosti priredio 2000., odnosno 2005. godine.

Slika je **otkupljena za Hrvatski muzej naivne umjetnosti u lipnju 2011. godine** zahvaljujući potpori Ministarstva kulture Republike Hrvatske.